

ĐÓI NGHÈO TẠI CHÂU PHI NĂM 2009

*Nguyễn Thị Hằng**

Năm 2009 qua đi với nhiều vấn đề nan giải trên toàn cầu vẫn chưa được giải quyết như dịch bệnh, nghèo đói, trong đó châu Phi luôn là lục địa đứng đầu về các vấn đề kể trên. Đói nghèo ở châu Phi năm 2009 là vấn đề trầm trọng và nan giải hơn bởi tác động của khủng hoảng kinh tế toàn cầu.

1. Thực trạng nghèo đói châu Phi năm 2009

Theo một nghiên cứu công bố gần đây của Ngân hàng Thế giới (WB), số lượng những người hiện phải sống dưới ngưỡng nghèo đói trên thế giới đã giảm xuống một cách rõ rệt trong giai đoạn 1981- 2005 nhưng có một sự chênh lệch theo khu vực. tập trung nhiều nhất vẫn là châu Phi. Tuy nhiên, năm 2009, số người nghèo trên thế giới đã tăng trên 100 triệu người, so với năm 2008 con số này chỉ dưới 100 triệu người. Mặc dù vậy vẫn có thể khẳng định rằng hiện nay nghèo đói trên thế giới đã giảm, ngoại

trừ châu Phi. Từ năm 1996 đến năm 2005, tỷ lệ nghèo đói của châu Phi đã giảm 7% với những quốc gia đi đầu trong lĩnh vực này là Burkina Faso, Uganda, Tanzania và Mozambique do có tốc độ tăng trưởng kinh tế cao. Hiện nay gần 50% dân số châu Phi vẫn sống dưới mức nghèo khổ. Tỷ lệ người nghèo trên 90% ở Burkina Faso, Mali, Niger, Uganda; trên 80% ở Ethiopia, Gambia, Kenya, Madagascar, Swaziland. Nghèo khổ của người dân châu Phi nói chung không chỉ về thu nhập mà còn về năng lực tiếp cận các tư liệu sản xuất và các điều kiện sống khác. Ở các vùng nông thôn châu Phi, tỷ lệ người dân được tiếp cận nước sạch chỉ đạt 41% so với 81% ở các vùng thành thị. Quốc gia có tỷ lệ người dân nông thôn được tiếp cận nước sạch cao nhất từ 56-92% là Tanzania, Kenya, Uganda. Còn ở những nước như Ethiopia, Nigeria, Burkina Faso, Niger, Gana, tỷ lệ người dân nông thôn được tiếp cận nước sạch chỉ là 5-17%. Châu Phi cận Sahara có tỷ lệ nghèo đói tiếp tục tăng cao, trong đó số người nghèo ở vùng nông thôn chiếm tới

* Viện Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông

trên 90% tổng số người nghèo toàn châu lục. Với chuẩn nghèo hiện nay của thế giới là 1.25 USD/ngày, đây là khu vực rộng lớn duy nhất, nơi tình trạng nghèo đói vẫn suy giảm không đáng kể về tỷ lệ (50% vào năm 2005, thấp hơn so với 51% vào năm 1981, 58% vào năm 1996) và tăng về số lượng (384 triệu người vào năm 2005 cao hơn so với 202 triệu vào năm 1981).

Tình trạng nghèo đói ở trẻ em châu Phi cũng tăng cao. Hiện nay, có khoảng 300 triệu trẻ em châu Phi rơi vào cảnh nghèo đói. Đây là số liệu thống kê mới nhất do Quỹ Nhi đồng Liên hợp quốc (UNICEF) công bố ngày 1/11/2009 tại hội nghị ở thủ đô Daka (Bangladesh) nhằm tìm kiếm cách thức mới để giải quyết 7 nhu cầu cơ bản của trẻ em, trong đó có quyền được đảm bảo lương thực, giáo dục và chăm sóc sức khỏe. Phát biểu tại hội nghị, một quan chức cấp cao của UNICEF cho rằng, không giống bất kỳ một khu vực nào khác trên thế giới, do sự bất bình đẳng sâu sắc và lâu dài, trẻ em tại châu Phi đang bị rơi vào một vòng luân chuyển của sự phân biệt đối xử ở các mức độ khác nhau: bị thiếu dinh dưỡng; không được chăm sóc y tế và không được đi học. Cũng theo UNICEF, trong một thập kỷ qua, cuộc sống của trẻ em châu Phi thậm chí còn tồi tệ hơn trong một số mặt và điều đó đang đẩy lên những mối lo ngại nghiêm trọng về cuộc sống của các em tại đây (Theo Tân Hoa xã). Báo cáo của Liên hợp quốc về chỉ số phát triển con người (HDI) cho thấy 25 quốc gia châu Phi hiện vẫn nằm trong nhóm có HDI thấp nhất thế giới. Đại bộ phận các quốc gia châu Phi, đặc biệt là châu Phi cận Sahara đều ở trong tình trạng khó khăn nghiêm trọng

trong hầu hết các lĩnh vực kinh tế, xã hội, an ninh, chính trị, v.v..

Một số nước vẫn là điển hình cho tình trạng nghèo đói tại châu Phi năm 2009 bao gồm:

- Liberia: Liberia đã từng được coi là một trong những nước giàu nhất châu Phi cận Sahara, nhưng hiện nay lại là một trong hai nước nghèo nhất trên thế giới. Nguyên nhân chủ yếu là do sau 14 năm chiến tranh dân sự đã tàn phá đất nước trong đổ nát (tiêu hủy hầu như tất cả cơ sở hạ tầng). Phải đến những năm gần đây - với cuộc bầu cử dân chủ được tổ chức lần đầu tiên kể từ khi kết thúc chiến tranh và nhờ vào dòng viện trợ nước ngoài, Liberia bắt đầu có những dấu hiệu tích cực theo hướng phục hồi kinh tế và xã hội.

- Tanzania: Đây là một trong những nước nghèo nhất thế giới, kinh tế phụ thuộc rất lớn vào nông nghiệp (chiếm một nửa GDP), cung cấp 85% cho xuất khẩu, chiếm 90% nhân lực. Công nghiệp chủ yếu gồm chế biến sản phẩm nông nghiệp và hàng tiêu dùng.

Guiné-Bissau: Đất nước này chủ yếu dựa vào kinh tế nông nghiệp. Tính theo chỉ số quốc tế thì Guiné-Bissau là một trong những nước nghèo nhất thế giới với 2/3 dân chúng sống dưới ngạch bần cùng. Thời kỳ bất ổn chính trị đã làm kinh tế suy thoái, xã hội suy đồi, và giao dịch thương mại bị ngưng trệ.

- Zimbabwe: Hiện nay Zimbabwe là nước nghèo nhất châu Phi. Tại Zimbabwe, nơi tỷ lệ lạm phát đã leo lên mức khó có thể đo đếm được, thậm chí dẫn đến tình trạng phá sản quốc gia, cùng với dịch bệnh hoành hành và một nửa dân số đang chết đói. Bác sĩ, y

tá, giáo viên, quan chức hành chính địa phương đều đang vật lộn với đồng lương nghèo nàn và tiền thi liên tục mất giá. Những người dân bình thường của Zimbabwe đã hàng năm trời chưa được ngửi mùi thịt, mùi bánh mì và kể cả mùi gạo, chứ chưa nói đến việc đủ tiền để tổ chức một thứ gọi là sinh nhật. Cuộc khủng hoảng kinh tế kéo dài cả thập kỷ đã khiến cho đồng lương của các công nhân viên chức trở nên hầu như vô giá trị. Hiện có hơn 7 triệu người, hơn một nửa dân số đang cần viện trợ lương thực khẩn cấp. Hệ thống cấp thoát nước thải, nước sạch đều đã hư hỏng làm cho dịch bệnh hoành hành.

- Rwanda: Đây là một quốc gia nông nghiệp với khoảng 90% dân số sống bằng nghề nông (chủ yếu tự cung tự cấp). Nước này nằm kín trong lục địa với rất ít nguồn tài nguyên thiên nhiên và hạ tầng công nghiệp. Rwanda có Tổng sản phẩm quốc gia (GNP) thấp và từng là một quốc gia nghèo nặng nợ nần lớn (HIPC). Theo Chương trình Lương thực Thế giới (WFP), ước tính 60% dân số sống dưới mức nghèo khổ và từ 10-12% phải đối mặt với tình trạng mất an ninh lương thực hàng năm.

2. Nguyên nhân nghèo đói

2.1. Nguyên nhân khách quan

Yếu tố thời tiết bất lợi là nguyên nhân đầu tiên trong số những nguyên nhân khách quan gây ra tình trạng đói nghèo kinh niên tại châu Phi hiện nay. Khí hậu khắc nghiệt và sự thay đổi liên tục của khí hậu làm tăng lên nguy cơ bị nạn của con người do thiên tai. Tình trạng thiếu nước, thiếu đất sản xuất; địa hình sa mạc nhiều hơn đất canh tác; phần lớn các nước châu Phi nằm sâu trong lục địa,

giao thông đi lại kém phát triển càng làm cho nghèo đói tăng lên. Ví dụ như khu vực Nam Sahara châu Phi rơi vào tình trạng gần như tri trệ kinh tế suốt một thời gian dài. Trong khi các khu vực khác trên thế giới lại tăng trưởng, điều này khiến các nước thuộc khu vực này cũng phải tự hỏi: phải chăng cơ cấu kinh tế phần nào cũng là nguyên nhân dẫn đến tình trạng này? Tuy nhiên, trong trường hợp của châu Phi cận Sahara, nhiều công trình nghiên cứu đã đi đến kết luận rằng các yếu tố có bản chất địa lý như địa hình xa xôi cách trở, độ kém phì nhiêu của đất, khí hậu, bệnh dịch lại là những nguyên nhân chính của sự tụt hậu. Hạn hán đang đe dọa mạng sống của hơn 30 triệu người dân châu Phi và đang phá hủy nền kinh tế của các nước Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Mosambique, Nambia, Swaziland, Tanzania, Zambia và Zimbabwe. Mạng sống của 130 triệu người khác đang nằm trong mức độ đặc biệt nguy hiểm.

2.1. Nguyên nhân chủ quan

**) Nguyên nhân chính trị, xã hội*

Nguyên nhân nghèo vì tác động của các yếu tố chính trị, xã hội thực sự là bi quan hơn rất nhiều so với những nguyên nhân khách quan. Những tai họa mà châu Phi phải gánh chịu như chiến tranh, chuyên chế, nạn tham nhũng, bạo lực hàng ngày tạo nên một cuộc khủng hoảng khó thay đổi tại đây. Nguồn gốc khủng hoảng nằm ở những người cầm quyền tại một số nước châu Phi do họ không có khả năng điều khiển đất nước. Đặc điểm chính trị nổi bật của hầu hết các nước châu Phi là sự tách biệt của chính quyền với xã hội và tạo hệ thống tham nhũng. Bức

tranh châu Phi năm 2009 với những mảng màu sáng tối, có sự tương phản mạnh về chính trị và kinh tế giữa các nước trong khu vực. Trong khi một số quốc gia đã ổn định chính trị và phát triển kinh tế, một số nước lại tụt hậu, xung đột tiếp diễn và gia tăng. Mặc dù Kenya và Zimbabwe đạt "tiến bộ đáng kể" khi đã thành lập được một chính phủ đoàn kết dân tộc. Quá trình tìm kiếm hòa bình ở Darfur (Sudan) cũng có tiến triển khi các bên ngồi vào đàm phán và chính phủ chia sẻ quyền lực ở Sudan được thành lập. Tuy nhiên, châu Phi còn gặp khó khăn và bế tắc trong việc tìm kiếm một thỏa thuận hòa bình tại Madagascar, Nigeria. Nhiều cuộc xung đột sắc tộc, tôn giáo bùng nổ, như ở Somalia, Yemen. Thêm vào đó, châu Phi đang phải đối mặt với việc mạng lưới khủng bố quốc tế Al Qaeda lợi dụng sự mất ổn định ở một số nước, khu vực để tăng cường hoạt động. Cuộc chạm trán giữa các tôn giáo vẫn diễn ra thường xuyên. Những tín đồ Cơ đốc miền nam Phi chết vì đói do lính Hồi giáo chiếm tất cả những gì người nghèo gieo trồng được trên mảnh ruộng của mình. Nơi đây nạn đói hoành hành và nhiều thành phố đang lụi tàn, bệnh viện nằm trong tình trạng tiêu điều, còn đất nước thì khủng hoảng (nhất là nam Sudan). Còn tại Yemen, đất nước 23 triệu dân với phần lớn là người Hồi giáo dòng Sunni, cùng lúc phải đối phó với tình trạng bạo lực do nhóm nổi dậy Huthi của người Hồi giáo dòng Shi'a ở khu vực Xaada thuộc phía bắc và phong trào ly khai ở phía nam tiến hành. Diễn biến căng thẳng và phức tạp tại Yemen khiến dư luận lo ngại bạo lực gia tăng, đe dọa tình hình an ninh khu vực bán đảo Ả rập, nơi có trữ lượng dầu mỏ

lớn nhất thế giới. Còn tại Nigeria, chỉ tính riêng trong năm 2009, đã có 3 cuộc xung đột tôn giáo đẫm máu diễn ra với gần 800 người bị chết và hàng trăm người bị thương.

Tình trạng di cư tràn lan ở châu Phi khiến nạn nghèo đói thêm dai dẳng. Theo kết quả thăm dò Gallup được thực hiện tại 135 quốc gia trong các năm 2007-2009, khoảng 700 triệu người trên thế giới mong muốn định cư ở một nước khác nếu như họ có khả năng làm được điều này. Người dân vùng cận sa mạc Sahara châu Phi có xu hướng muốn sống ở một nước khác nhiều nhất. Mỗi năm có hàng chục nghìn người châu Phi, cả đàn ông, phụ nữ và trẻ em rời bỏ quê hương bản quán, vượt qua những cuộc hành trình đầy tủi cực đến châu Âu với mong muốn đổi đời. Vượt qua hàng nghìn cây số đường biển, nhiều người không may mắn đã bị bán từ tay bọn buôn người này sang bọn buôn người khác, chịu không biết bao tủi cực, rồi cuối cùng cũng đặt chân được tới châu Âu với hy vọng mong manh sẽ được ở lại. Nhiều người kém may mắn hơn đã không trụ lại được trong suốt cuộc hành trình gian nan, bỏ mạng trên biển hay trên xứ người. Vậy mà bất chấp hiểm nguy, dòng người nhập cư vào châu Âu từ mảnh đất châu Phi xa xôi vẫn tiếp tục tăng lên theo từng năm...

Dịch bệnh, đặc biệt là đại dịch AIDS cũng làm cho tình trạng nghèo đói tại châu Phi thêm triền miên. Hiện nay, châu Phi có khoảng 50 triệu người bị nhiễm HIV/AIDS và đã có hơn 22 triệu người chết vì căn bệnh này.¹ Trong số 13 triệu trẻ em mồ côi trên thế giới do nhiễm HIV/AIDS thì có 12 triệu trẻ em ở châu Phi. Đặc biệt, khu vực châu Phi cận Sahara có khoảng 22,4 triệu người

lớn và trẻ em đã và đang sống chung với HIV. Sự nghèo đói và HIV/AIDS tiếp tục phá hủy tuổi thơ tại châu Phi. Các em không được thừa hưởng quyền có một tuổi thơ được thương yêu, chăm sóc và bảo vệ trong mái ấm gia đình hoặc được khích lệ phát triển hết khả năng của mình. Khi trưởng thành và trở thành cha mẹ, đến lượt con cái các em có nguy cơ bị tước đoạt các quyền đó vì các hiểm họa đối với tuổi thơ lặp lại từ thế hệ này sang thế hệ khác.

Ngoài ra, cuộc chiến chống tham nhũng tại châu Phi bị chùn bước khi cơ quan điều tra tham nhũng bị giải tán, nhiều người bị đe dọa hoặc bị giết chết. Ông Daniel Kaufmann thuộc tổ chức chống tham nhũng Brookings Institution, một định chế bên cạnh Ngân hàng Thế giới, nhận xét: "Chúng ta đang chứng kiến một thời kỳ thoái trào trong công tác chống tham nhũng và một trong những minh họa đau xót nhất là tính mạng những người dũng cảm đứng đầu các ủy ban chống tham nhũng bị đe dọa". Tại Nigeria, ông Nuhu Ribadu bị đuổi khỏi ngành cảnh sát hồi năm ngoái và phải lưu vong sang Anh vì đã phát hiện nhiều đường dây hối lộ. Tại Nam Phi, một đơn vị gồm những điều tra viên ưu tú có biệt danh là "Bò cạp" đã bị giải thể hồi năm ngoái.

**) Nguyên nhân kinh tế*

Cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu 2008-2009 và cuộc khủng hoảng lương thực là nguyên nhân kinh tế tác động mạnh mẽ đến tình hình nghèo đói ở châu Phi năm 2009.

Một là, cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu làm giảm tốc độ tăng trưởng của nền kinh tế châu Phi năm 2009. Nếu như giai

đoạn 2002-2007 được đánh dấu là giai đoạn phát triển khả quan của châu Phi thì năm 2009 đặc biệt ghi nhận không ít khó khăn đối với nền kinh tế của châu lục vốn luôn bị coi là nghèo nhất thế giới. Báo cáo Triển vọng kinh tế châu Phi 2009, do Trung tâm Phát triển của Tổ chức Hợp tác và phát triển kinh tế (OECD) cùng Ngân hàng Phát triển châu Phi (AfDB) thực hiện với sự hỗ trợ của các cơ quan kinh tế của Liên hợp quốc và Ủy ban châu Âu cho biết châu Phi chịu tác động nghiêm trọng của sự suy giảm kinh tế thế giới và tăng trưởng của châu lục này chậm lại còn hơn 2% năm 2009, sau nửa thập kỷ tăng trưởng trên 5%. OECD đã dự đoán hoạt động thương mại thế giới giảm 13% năm 2009, tiếp tục "nhấn chìm" giá các hàng hóa xuất khẩu từ châu Phi, vốn đã bắt đầu giảm từ năm 2008. Đồng thời, báo cáo về kinh tế châu Phi năm 2009 do Ủy ban Kinh tế châu Phi và Liên minh châu Phi cũng đưa ra nhận định tăng trưởng kinh tế của châu lục này trong năm 2009 không thể cao hơn 2% và là mức thấp nhất trong vòng 20 năm qua. Cuối năm 2009, Quỹ Tiền tệ Quốc tế (IMF) cũng đã giảm mức dự báo về tốc độ tăng trưởng của nền kinh tế châu Phi trong năm 2009, xuống 1.7% thay vì 2% như đánh giá được đưa ra hồi giữa năm, trong khi tốc độ tăng trưởng trung bình trong 5 tháng cuối năm đã đạt 6%.

Điều đáng nói là nếu như các dự báo về tốc độ tăng trưởng GDP của lục địa Đen vốn đã không mấy lạc quan so với thời kỳ trước đó thì thực tế phát triển của châu lục này trong năm qua thậm chí còn tồi tệ hơn. Theo thống kê, tăng trưởng GDP bình quân đầu người của châu lục này chỉ ở mức 1%. Mặc

dù mối gắn kết về tài chính giữa châu Phi với các nền kinh tế phát triển còn tương đối hạn chế. song châu lục này cũng không thể tránh khỏi những tác động tiêu cực từ biến động toàn cầu này. Tình hình biến động suy giảm mạnh mẽ của thương mại toàn cầu kéo theo nhu cầu của thế giới về hàng hóa châu Phi cũng giảm xuống, khiến giá trị xuất khẩu của châu lục này giảm sút nghiêm trọng, chưa kể đến những tác động tiêu cực từ tình trạng sụt giảm của giá dầu đẩy các nước xuất khẩu dầu mỏ lớn như Angola, Equatorial Guinea, ... rơi vào suy thoái trầm trọng.

Nạn thất nghiệp càng thêm trầm trọng do khủng hoảng kinh tế trong khi dân số liên tục gia tăng ở nhiều nước châu Phi. Hiện nay, với tỷ lệ thất nghiệp 50% ở những người độ tuổi từ 15 đến 24, thị trường việc làm của châu Phi có nguy cơ ngày càng tồi tệ. Hiện có khoảng 200 triệu thanh niên châu Phi không có việc làm. Lực lượng lao động châu Phi, vốn là tiềm năng và "kho dự trữ" lao động cho thế giới, có thể biến thành những nguy cơ đối với châu lục còn nhiều bất ổn này. Ví dụ tại Kenya, nước tự hào là nền kinh tế giàu có nhất tại Đông Phi, mỗi phụ nữ tại đây có trung bình gần 5 đứa con (trong khi tỉ lệ tại các nước giàu là 1,6 con). Dân số Kenya đã tăng gấp 6 lần kể từ năm 1950 đến nay, lên 37 triệu dân, với sự gia tăng nhất thời đội quân nam thanh niên, mà phần lớn số này thiếu việc làm. Tại Ethiopia, nước láng giềng của Kenya, dân số ở đây hiện là 85 triệu người, đang tăng lên khoảng 2 triệu người mỗi năm, một trong những quốc gia có tỉ lệ tăng dân số nhanh nhất châu Phi. Bất chấp những thành công kinh tế gần đây, tình trạng nghèo đói vẫn thường thấy ở nước này.

Hai là, cuộc khủng hoảng lương thực mang tính toàn cầu là nguyên nhân kinh tế tiếp theo dẫn đến tình trạng nghèo đói của châu Phi năm 2009 thêm trầm trọng. Sự phát triển mạnh mẽ của ngành nông nghiệp đã và đang làm cho châu Phi gặp nhiều bất lợi trong phát triển nông nghiệp, nông thôn và xuất khẩu hàng nông nghiệp trong khi ngành này lại là nguồn thu chính của phần lớn các quốc gia châu Phi. Theo báo cáo của WB, những nạn nhân phải hứng chịu tác động nặng nề nhất vẫn là khu vực châu Á - Thái Bình Dương, châu Phi, Nam Sahara và Mĩ Latinh. Trong khi đó, hơn 60% dân số châu Phi lại sống ở các vùng nông thôn và 90% lực lượng lao động nông thôn lại liên quan trực tiếp đến các hoạt động nông nghiệp. *Vì vậy phát triển nông nghiệp nông thôn là nhiệm vụ sống còn của chính sách chuyển dịch cơ cấu và phát triển kinh tế của châu Phi.* Tuy nhiên, hiện nay nông nghiệp vẫn đóng vai trò rất nhỏ trong cơ cấu GDP và chưa có được những giải pháp phát triển bền vững. Vì vậy, mối đe dọa về an ninh lương thực tại lục địa này ngày càng trầm trọng hơn. Số người bị thiếu đói đã tăng lên 642 triệu ở khu vực châu Á Thái Bình Dương. Còn ở châu Phi và Nam Sahara, con số này là 265 triệu và ở Mĩ Latinh là 53 triệu. Con số đó ở khu vực Trung Đông và Bắc Phi cũng đã lên tới 42 triệu người. Trong khi đó, nạn đói cũng bắt đầu "tăng nhiệt" ở các nước phát triển với khoảng 15 triệu người. Mới đây, Diễn đàn Kinh tế thế giới 2010, vừa bế mạc tại Davos (Thụy Sĩ) đã tập trung thảo luận tình hình kinh tế thế giới, các vấn đề tài chính và khí hậu. Tuy nhiên, tại diễn đàn, có nhiều ý kiến bất đồng

liên quan tới những vấn đề như cơ chế được đề xuất về ổn định kinh tế và giảm cách biệt xã hội. Theo tờ "Al-Hayat" của Saudi Arabia, vấn đề Liên minh châu Âu (EU) nêu ra mà diễn đàn không giải quyết được là hàng triệu người đang có nguy cơ bị đói và thiếu dinh dưỡng ở Tây Phi, nhất là ở Niger, do hạn hán ảnh hưởng nặng nề tới mùa màng. Một cuộc khủng hoảng lương thực nghiêm trọng đang đe dọa 2,7 triệu người ở Niger, nơi ước thiếu khoảng một triệu tấn ngũ cốc. Tình trạng thiếu lương thực cũng đang ảnh hưởng xấu đến cuộc sống người dân ở những vùng khác như Chad, miền Bắc Burkina Faso và Bắc Nigeria.

3. Giải quyết đói nghèo

3.1. Giải quyết đói nghèo bằng nội lực

Theo như dự báo, cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu sẽ làm suy yếu nền kinh tế các nước châu Phi trong thập kỷ tới nếu các nước trong khu vực không tự tìm cách cứu lấy mình. Tuy nhiên, theo các nhà phân tích đây cũng là thời điểm để các nước châu Phi giải quyết tận gốc rễ các vấn đề mà trước đây họ vẫn thường bỏ quên.

Một là, thực hiện kế hoạch tăng chi tiêu cho hệ thống cơ sở hạ tầng, nhằm tạo ra sự phù hợp với kiến trúc thượng tầng, và thúc đẩy nền kinh tế phát triển. Các nền kinh tế Đông Phi như Kenya, Tanzania và Uganda có kế hoạch tăng chi tiêu cho các dự án xây dựng đường sá và năng lượng trong năm tài chính tới nhằm kích thích kinh tế. Kenya, nền kinh tế lớn nhất khu vực Đông Phi, sẽ tăng mức chi tiêu của chính phủ gần 25% nhằm thúc đẩy tăng trưởng lên 3% sau khi bị rơi xuống mức 1,7% năm 2008. Uganda

thông báo chi tiêu ngân sách tăng 15% với việc tập trung xây dựng cơ sở hạ tầng viễn thông, giao thông và phát triển năng lượng. Tanzania sẽ dành thêm 31% trong năm tài chính (bắt đầu từ tháng 7) đầu tư vào các lĩnh vực cơ sở hạ tầng, nông nghiệp, giáo dục, y tế, chiếm gần một nửa chi tiêu của chính phủ. Tuy nhiên, các nhà phân tích lo ngại cả ba nước này đều bị thâm hụt ngân sách ở mức cao. Dự báo thâm hụt ngân sách của Kenya sẽ chiếm 6.6% GDP, trong khi tỷ lệ này ở Uganda là 7,5%.

Hai là, thực hiện cải cách kinh tế để đối phó với khủng hoảng kinh tế. Theo Báo cáo "Viễn cảnh kinh tế tại châu Phi năm 2009" cho thấy châu Phi có khả năng đối phó với cuộc khủng hoảng hiện nay tốt hơn cách đây 10 năm. Nhiều nước đã thực hiện các cuộc cải cách kinh tế thận trọng trong những năm qua, giúp tăng cường sự cân bằng về thuế và giảm mức lạm phát xuống dưới 10%. Nhiều nền kinh tế đã giảm đáng kể nợ nước ngoài, điều này giải thích tại sao tỷ lệ dịch vụ nợ/xuất khẩu khá thấp tại phần lớn các quốc gia châu Phi. Các thị trường mới nổi ở châu Á và châu Mĩ La tinh trở thành những đối tác ngày một quan trọng về trao đổi và phát triển với châu Phi, điều này cũng giúp châu lục hạn chế khả năng bị tổn thương trước sự suy giảm kinh tế của những nước thuộc tổ chức OECD.

Ba là, chú ý tới những đổi mới về công nghệ thông tin, liên lạc, tạo điều kiện để người dân tiếp xúc với các dịch vụ tài chính. Mặc dù tỷ lệ tiếp cận những công nghệ này còn thấp song các ứng dụng có tính chất đổi mới đã được mở rộng ra nhiều lĩnh vực như ngân hàng trực tuyến, thanh toán điện tử.

nông nghiệp điện tử, thương mại điện tử, quản lý online và giáo dục từ xa. Nhiều trong số những công cụ mới này đã tạo điều kiện cải thiện môi trường kinh doanh bằng cách góp phần phát triển thị trường, giảm các chi phí và giúp châu Phi vượt qua những khó khăn truyền thống về cơ sở hạ tầng. Việc các doanh nghiệp khai thác công nghệ thông tin cho thấy các nước châu Phi có thể kích thích tăng trưởng bằng cách dựa vào việc tăng đầu tư trong nước và tiêu dùng, từ đó giảm được ảnh hưởng của những cú sốc và khủng hoảng từ bên ngoài.

Bốn là, giải quyết khủng hoảng lương thực theo cách riêng của châu Phi. Hàng triệu người hiện đang “cày ruộng từ xa”, có nghĩa là người thành phố về quê lập ra các trang trại nhưng bản thân họ hầu như không có mặt tại đó mà thuê họ hàng, bạn bè cày xới, vun trồng. Sản phẩm thu được lại đem ra thành phố bán. Trào lưu mới này đem lại lợi ích cho xã hội và được chính quyền nhiều nước ở châu Phi ủng hộ. Những người châu Phi có học và khá giả (theo thước đo ở địa phương) lập ra các trang trại rồi điều khiển công việc đồng áng từ xa, trong khi vẫn sống và có nghề nghiệp “sang trọng” tại thành phố. Họ thuê người thân làm việc và quản lý trang trại. Các “chúa đất” mới vốn sinh ra và lớn lên ở nông thôn nhưng họ không bao giờ thuê dụng người lạ. Có lẽ vì rất ít khi về trang trại nên việc giao tài sản cho những người thân thuộc khiến họ cảm thấy yên tâm hơn. Ở châu Phi, người ta cho rằng chỉ giới trí thức mới có thể thúc đẩy ngành nông nghiệp phát triển. Lĩnh vực này từng bị chính phủ nhiều nước xem nhẹ trong mấy thập niên qua. Giờ đây không hiếm những

chính khách hàng đầu của một quốc gia lại là người có công lớn trong việc hình thành phong trào làm trang trại ở châu Phi. Chẳng hạn, cựu Tổng thống Nigeria Olusegun Obasanjo có một trang trại rất lớn trồng đủ loại cây lương thực và rau. Ông cũng đã làm nhiều việc để phát triển phương thức “cày ruộng từ xa” ở Nigeria. Còn tại Liberia, mục tiêu chính của chính sách nông nghiệp mới là bỏ nhập khẩu gạo và cà chua. Còn ở những quốc gia châu Phi phát triển hơn thì giới trí thức lập ra trang trại cốt là để có rau sạch, gạo sạch cho gia đình và người thân. Dĩ nhiên, kiếm thêm thu nhập không bao giờ bị coi là thừa.

3.2. Giải quyết đói nghèo qua sự hỗ trợ của cộng đồng quốc tế

Muốn giảm bớt cảnh đói nghèo, châu Phi không thể tự mình nỗ lực mà nhất thiết phải có sự hỗ trợ của cộng đồng quốc tế. Vấn đề cấp thiết là giải quyết vấn đề đất canh tác và cuộc khủng hoảng lương thực tại châu Phi.

Một là, các nước châu Phi kêu gọi viện trợ từ các tổ chức quốc tế, trong nước và các quốc gia trên thế giới. Đầu tháng 6/2009, tại cuộc họp của quan chức tài chính các nước châu Phi ở Cairo, Ai Cập, các nước châu Phi nhất trí tìm cách giải quyết vấn đề của châu lục khi cuộc khủng hoảng tài chính toàn cầu đang gây cản trở khả năng của các nước phát triển trong việc thực hiện cam kết viện trợ, đồng thời kêu gọi các nhà tài trợ quốc tế giữ lời hứa giúp châu Phi đang bị chao đảo bởi sự tăng giá thực phẩm và thị trường hàng hóa luôn dao động. Nhiều nước châu Phi đang cần viện trợ tài chính khẩn cấp từ Ngân hàng Phát triển châu Phi. Theo báo cáo

"Kinh doanh 2009" của WB, 17 trong số 20 nơi khó khăn nhất trong kinh doanh là ở châu Phi. Trong khi đó, các công ty nước ngoài đang tìm cách dỡ bỏ các rào cản thương mại ở khu vực này. Cách đây hơn một năm, các nước thành viên của Tổ chức Nông Lương Liên hợp quốc (FAO) đã cam kết đến năm 2015 giảm một nửa số người bị đói trên thế giới. Nhưng từ đó đến nay, số người bị đói trên thế giới đã tăng từ 850 triệu người lên gần một tỷ người và cứ 6 giây có một đứa trẻ bị chết đói. Theo các báo cáo của FAO, từ nay đến năm 2050, sản xuất nông nghiệp phải tăng 70% mới có thể có đủ lương thực để nuôi 9 tỷ người trên thế giới. Trước một thách thức to lớn như vậy, mọi giải pháp phải được xem xét, kể cả việc kêu gọi lĩnh vực tư nhân cũng góp phần vào giải quyết. Để thuyết phục các công ty tham gia tích cực vào cuộc đấu tranh chống nạn đói trên thế giới nói chung và ở châu Phi nói riêng, Tổng Thư ký FAO Jacques Diouf đã vận dụng cả những lập luận kinh tế khi nói rằng thị trường sẽ được mở rộng, nếu như một tỷ người hiện nay đang bị đói ăn trở thành những người tiêu dùng. Tháng 7 vừa qua, các nước G8 đã hứa sẽ chi khoảng 20 tỷ USD trong thời gian 3 năm cho các nước đầu tư vào lĩnh vực nông nghiệp. Thế nhưng, giới quan sát lại tỏ ra hết sức lo ngại về khả năng hoạt động viện trợ lương thực khẩn cấp của Liên hiệp quốc cho các nước nghèo sẽ bị thu hẹp. Giới chuyên gia kinh tế cho rằng để đối phó với nạn đói ngày càng gia tăng, trước hết thế giới cần phải tìm cách cân bằng giữa trợ giúp lương thực và hỗ trợ phát triển nông nghiệp ở các nước bị đe dọa nặng nề nhất như châu Phi. Với cách làm này mới hy

vọng tìm ra lời giải cho bài toán xóa đói và giảm nghèo của châu Phi. Hiện tại, Mĩ chi cho viện trợ lương thực ở châu Phi nhiều gấp 20 lần số tiền họ chi cho phát triển nông nghiệp để giúp người dân châu Phi tự nuôi lấy mình.

- *Mĩ thay đổi cung cách viện trợ lương thực cho châu Phi.* Nước chịu hạn hán nặng nề Ethiopia đang kêu gọi cứu trợ lương thực trong cuộc chiến chống lại cái đói, nhưng một số nhà phê bình lại chỉ trích rằng chính sách của nước cấp viện trợ hào phóng nhất – Mĩ - lại đang làm trầm trọng thêm cái vòng đói luẩn quẩn tại đây. Một Ethiopia nghèo đói nhận 70% lượng viện trợ từ Mĩ, nhưng theo một báo cáo mới của tổ chức cứu trợ Oxfam thế giới thì sự hỗ trợ đó đang tỏ ra tốn kém và chưa hiệu quả. Điều dễ nhận thấy là hình thức viện trợ lương thực của các nước giàu, điển hình là Mĩ cho châu Phi chưa đưa lại hiệu quả lâu dài trong cuộc chiến chống nghèo đói tại đây. Khi giá lương thực tăng vọt trong năm 2008, chính phủ Mĩ đã chi bổ sung 1,4 tỷ USD để vận chuyển lương thực sản xuất trong nước ra nước ngoài như các khoản viện trợ. Hành động này lại không đưa ra được giải pháp nào cho vấn đề sản lượng lương thực thấp. Hiện tại, Mĩ chi cho viện trợ lương thực ở châu Phi nhiều gấp 20 lần số tiền họ chi cho phát triển nông nghiệp để giúp người dân châu Phi tự nuôi lấy họ. Tuy nhiên, chính sách viện trợ lương thực của Mĩ dường như lãng phí bởi nhiều lý do. Hệ thống viện trợ lương thực của Mĩ không chỉ đắt đỏ mà còn phản tác dụng với ý tưởng trợ giúp một nước đang trong tình trạng khẩn cấp. Thay vào đó, một trong số những cách tốt nhất bao gồm việc

mua lương thực để phân phối ngay từ địa phương hoặc trong khu vực. Ví dụ, thay vì chuyển ngũ cốc từ bang Iowa, USAID, cơ quan của Mỹ phụ trách phân phát lương thực cứu trợ nhân đạo, có thể mua những thứ đó ngay tại Uganda, hay sử dụng những cách rẻ tiền hơn để vận chuyển lương thực và qua đó tiết kiệm thêm được một khoản cho cứu trợ. Một báo cáo của Văn phòng giải trình trách nhiệm Mỹ mới đây đã điều tra về những viện trợ lương thực kết luận rằng cứu trợ lương thực của Mỹ chuyển tới 10 quốc gia khác nhau tại khu vực cận Sahara châu Phi tốn kém hơn 34% so với lương thực được mua tại địa phương hay trong khu vực của Chương trình Lương thực Thế giới (WFP). Chính vì tình hình kể trên, chính sách viện trợ lương thực của Mỹ không thể thay đổi một sớm một chiều.

- *Cuộc chạy đua tìm đất đai mới*: Do không thể nuôi sống dân số đông đúc chỉ bằng nguồn lương thực sản xuất trong nước, một số quốc gia đang lao vào các chiến dịch mua những diện tích đất trồng không lồ ở nước ngoài. Một số nước đông dân đã coi việc tìm kiếm, thuê hoặc mua lại đất có thể canh tác như một chính sách ưu tiên hàng đầu, nhằm bảo đảm an ninh lương thực quốc gia. Những hợp đồng gần đây về loại này bao gồm: Hợp đồng cho thuê 10 triệu héc ta đất của nông dân Nam Phi ở Cộng hoà Congo để trồng ngô và đậu tương và chăn nuôi gia cầm và làm trang trại nuôi bò sữa. Hợp đồng cho thuê này với thời gian 99 năm đã được thảo luận ở cấp tổng thống và dường như được thành lập để hướng tới tương lai.² Hợp đồng cho thuê 20.000 héc ta ở Mozambique bởi chính phủ Mauritania. Một

nửa diện tích đất sẽ được trồng lúa lai trong hợp đồng với các nhà đầu tư Singapore đối với việc chia nhỏ ở Mauritius và việc bán các thị trường toàn cầu³ Mauritius cũng đang đàm phán với Madagascar để cho thuê đất sản xuất lương thực. Hợp đồng trị giá 6 tỷ đô là giữa cựu Tổng thống Madagascar Marc Ravalomanana và Công ty Hàn Quốc, Daewoo, cho thuê 1,3 triệu héc ta đất nông nghiệp để sản xuất 4 triệu tấn ngô và 500.000 tấn dầu cọ. Hợp đồng không công bố rộng rãi cho nhân dân và cho phép Andry Rajoelina để nắm quyền lực năm 2009 và với sự cam kết là sẽ huỷ hợp đồng⁴. Các hợp đồng của các nhà đầu tư Saudi Arabia tại châu Phi bao gồm một hợp đồng trị giá 100 triệu đô la Mỹ để giành được đất ở Ethiopia, 45 triệu đô la Mỹ đối với đất ở Sudan, và một hợp đồng 500.000 héc ta ở Tanzania. Libya đã giữ lại 100,000 héc ta ở Mali để trồng lúa; Qatar đã đạt được 40,000 héc ta ở Kenya trong khi đó các công ty của Trung Quốc đã thuê một số diện tích đất lớn ở nhiều quốc gia châu Phi bao gồm Mozambique, ban đầu để trồng lúa.

- *Hỗ trợ của AfDB nhằm giải quyết khủng hoảng lương thực ở châu Phi*. Chủ tịch Ngân hàng Phát triển châu Phi (AfDB) Donald Kaberuka cũng vừa cho biết ngân hàng này sẽ bổ sung thêm một tỉ đô la Mỹ vào danh mục các khoản vay đầu cho nông nghiệp, nâng tổng mức cho vay vào lĩnh vực này lên 4,8 tỉ đô la Mỹ trong thời gian tới. Động thái này là nhằm giúp giải quyết cuộc khủng hoảng về lương thực ở nhiều nước châu Phi, AfDB cũng sẽ cơ cấu lại một số kế hoạch tín dụng dành cho nông nghiệp để góp phần giải ngân nhanh.

Năm 2009 đi qua châu Phi với nhiều thăng trầm. So với các châu lục khác, châu Phi vẫn đạt con số tăng trưởng kinh tế dương. Trong bối cảnh của cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu, có thể nói đây là thành công nhất định của châu Phi. Một số quốc gia đã đạt được tốc độ tăng trưởng kinh tế cao và đạt những kết quả xóa đói giảm nghèo vượt trội. Bên cạnh đó vẫn còn nhiều quốc gia trì trệ trong phát triển kinh tế, dẫn đến tình trạng đói nghèo càng thêm trầm trọng và khó giải quyết. Do đó, việc thực hiện các Mục tiêu thiên niên kỷ ở châu Phi sẽ khó đạt được như dự kiến ban đầu. Mặc dù vậy, bước sang năm 2010, chúng ta hy vọng tình trạng đói nghèo tại châu Phi sẽ được cải thiện do cuộc khủng hoảng kinh tế thế giới đang có dấu hiệu hồi phục tại một số quốc gia và khu vực trên thế giới.

Chú thích:

¹ HIV/AIDS Regional Update – Africa, <http://www.worldbank.org>

² Parsons C. “Congo hopes to finalise S.Africa land deal in 2009”. Reuters New York. 23 September 2009. <http://farmlandgrab.org/7748>.

³ Parsons C, “Congo hopes to finalise S.Africa land deal in 2009”, Reuters New York, 23 September 2009. <http://farmlandgrab.org/7748>.

⁴ Land: Africa's last great treasure'. *The Globe and Mail* (Canada), 7 May 2009, <http://www.theglobeandmail.com/servlet/story/LAC.20090506.MADAGASCAR06ART2246/TPStory/International/?pageRequested=all>

Tài liệu tham khảo

1. African Development Bank, *Gender, Poverty and Environmental Indicators on African*

Countries, <http://www.afdb.org/en/knowledge/publications/gender-poverty-and-environmental-indicators-on-african-countries-2009/>

2. Báo nhân dân năm 2009.

3. Bùi Nhật Quang, *Châu Phi và Trung Đông 2009: Những vấn đề phát triển sau một năm nhìn lại*. Tạp chí Nghiên cứu châu Phi và Trung Đông, số tháng 1/2010.

4. HIV/AIDS Regional Update – Africa. <http://www.worldbank.org>

5. Land: Africa's last great treasure'. *The Globe and Mail* (Canada). 7 May 2009. <http://www.theglobeandmail.com/servlet/story/LAC.20090506.MADAGASCAR06ART2246/TPStory/International/?pageRequested=all>.

6. PGS.TS. Đỗ Đức Định- TS. Nguyễn Thanh Hiền (Đồng chủ biên). *Châu Phi và Trung Đông năm 2008 những vấn đề và sự kiện nổi bật*. Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội, 2009.

7. Parsons C. “Congo hopes to finalise S.Africa land deal in 2009”, Reuters New York. 23 September 2009. <http://farmlandgrab.org/7748>.

8. Thông tấn xã Việt Nam. Tài liệu tham khảo đặc biệt năm 2009.

9. Thông tấn xã Việt Nam, Tin kinh tế năm 2009.

10. United nations. *The millennium Development Goals Report 2009*.

11. *Why Don't We See Poverty Rates Converging?* <http://african.worldbank.org/>

12. World Bank, *Africa Development Indicators 2008/2009: Youth and Employment in Africa. The Potential, the Problem, the Promise*.

13. *World Hunger - Rwanda. World Food Programme*. Truy cập 4 tháng 12 năm 2006.